

Судалгааны Тойм

№21 | WWW.FORUM.MN | БОДЛОГЫН ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ | СУДАЛГААНЫ САН | ВИДЕО

ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЯВЦАД МӨРДӨГЧ, ПРОКУРОР, ШҮҮГЧИЙН ХУУЛЬ ЗӨРЧСӨН АЖИЛЛАГААНЫ УЛМААС УЧИРСАН ХОХИРЛЫГ НӨХӨН ТӨЛҮҮЛЭХ ХЭРЭГ: ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭРИЙН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

ТОВЧ ТАЙЛБАР

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад шүүгч, прокурор, мөрдөгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг арилгах тогтолцоо нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны баталгаа болдог. Учир нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд зааснаар “үндэслэл бүхий сэжиг” байх тохиолдолд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг явуулах бөгөөд ийнхүү эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь гэм буруугүй хүнийг баривчлах, цагдан хорих, ял эдлүүлэх эрсдэлийг өөртөө агуулж байдаг. Иймд эрүүгийн хэрэг

хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд өртсөн гэм буруугүй этгээдийн хохирлыг нөхөн төлөх тогтолцоо зайлшгүй шаардлагатай юм. Энэхүү судалгааны хүрээнд 2017 оны Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45-р бүлгийн зохицуулалтыг Улсын дээд шүүх хэрхэн хэрэглэж байгааг авч үзлээ. Энэхүү тоймоор судалгааны гол үр дүн, дүгнэлт, зөвлөмжийг уншигчдад, ялангуяа хууль тогтоогч, иргэний нийгмийн байгууллагад хүргэхийг зорьсон ба судалгааг бүрэн эхээр нь www.forum.mn сайтаас татаж үзнэ үү.

СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

2016 оноос 2020 оныг хүртэлх 98,941 хэргийн (<http://www.shuukh.mn> цахим хуудаст байгаа) 141,651 шийдвэрээс хайлт хийхэд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй холбоотой 33 хэрэгт холбогдох УДШ-ийн тогтоол байх бөгөөд мэтгэлцээн өрнөсөн, хууль тайлбарласан байдлыг нь харгалзан 20 тогтоолыг сонгон

авч дүн шинжилгээ хийсэн болно. Уг хэргийг шийдвэрлэсэн УДШ-ийн тогтоолын 60-аас илүү хувьд нь дүгнэлт хийсэн тул уг төрлийн маргааныг шийдвэрлэж буй шүүхийн практикийг харуулахад хангалттай үзүүлэлт гэж үзлээ. Хэргийг сүүлийн 5 жилээр сонгосон нь аль болох сүүлийн үеийн чиг хандлагыг харуулах зорилготой болно.

СУДАЛГААНЫ ДҮН

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45-р бүлгийн хохирол нөхөн төлүүлэхтэй холбоотой зохицуулалтууд дунд “хууль бус” гэх нэр томьёо хэрэглэж буй нь хуулийг буруу тайлбарлаж хэрэглэхэд хүргэж байна. Учир нь хууль бус, хууль зөрчсөн ажиллагаанаас гадна яллагдагч гэмт хэрэг үйлдсэн нь нотлогдоогүйгээс хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон, эсхүл шүүгдэгч, ял шийтгүүлсэн этгээдийг цагаатгасан бол хуулийн дагуу явагдсан ажиллагаа ч мөн адил хамаарахаар зохицуулсан. Энэхүү бүлгийн зорилго нь хууль бус эсэхээс үл хамааран эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг арилгах зорилготой. Түүнчлэн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45-р бүлгийн зорилго нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас учирсан хохирлыг арилгах үүргийг төрд оногдуулж буй бөгөөд нэгэнт мөрдөгч, прокурор, шүүгчид уг үүргийг оногдуулах зорилгогүй учраас мөрдөгч, прокурор, шүүгч гэсэн нэр томьёог уг бүлгийн нэршил болон холбогдох зохицуулалтаас хасах нь зүйтэй юм.

Шүүх эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх хэргийг шийдвэрлэхдээ Иргэний хуулийн 498-р зүйлийн 498.4 дэх хэсгийн заалтыг шаардах эрхийн үндэслэл болгож буй нь Иргэний хуулийн 3-р зүйлийн 3.3 дахь хэсэгт нийцэхгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, УДШ-ийн энэ төрлийн хэрэг маргааныг шийдвэрлэх гол түлхүүр болсон шаардах эрхийн үндэслэлийг зөв тодорхойлж чадахгүй байгаатай холбоотой. 2017 онд шинэчлэн найруулагдсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад шүүгч, прокурор, мөрдөгчийн хууль зөрчсөн ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг арилгах зохицуулалтыг нарийвчлан оруулсан тул 2002 оны Иргэний хуулийн 498 дугаар зүйлийн 498.4

дэх хэсэг нь ач холбогдлоо алдсан бөгөөд хүчингүй болгоход ямар нэгэн асуудал үүсэхгүй заалт юм. Уг төрлийн маргааныг шийдвэрлэх шаардах эрхийн үндэслэл нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45.1-р зүйлийн 1 дэх хэсэг билээ.

Хууль зүйн туслалцаа авахдаа хөлс төлсөн гэдгийг авч үзэхдээ харилцан адилгүй байдлаар үйл баримтыг үнэлсэн байна. Тухайлбал, зарим тохиолдолд төлбөр төлсөн гэх шууд үйл баримтыг тогтоож байж хохиролд тооцон нөхөн төлүүлсэн байхад, зарим тохиолдолд өмгөөлөгчтэй хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулан урьдчилгаа өгөхөөр тохирсон, өмгөөлөгч нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцон хууль зүйн туслалцаа үзүүлсэн гэх шууд бус үйл баримтад тулгуурлан хууль зүйн туслалцаа авахдаа төлбөр төлсөн болохыг тогтоожээ. Ижил төстэй тохиолдлын заримд нь шууд бус үйл баримтад тулгуурлан нэхэмжлэлийн шаардлагыг хангаж шийдвэрлэж, зарим үед хангахгүй шийдвэрлэж байгаа нь хууль хэрэглээний тогтворгүй байдлыг бий болгож байна.

Хүний аваагүй цалин хөлс болон амьжиргааны үндсэн эх үүсвэр болж байсан хөдөлмөрийн бусад орлогыг тооцохдоо гэм хор учирсан үеийн хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ, эсвэл хэрэг хянан шийдвэрлэж буй үеийн хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг баримтлах зэрэг ялгаатай байдлаар шийдвэрлэж, хуулийг буруу хэрэглэж байна. Иргэний хуулиар хохирлыг тодорхойлохдоо гэм хор учирсан үеийн үнэлэмжийг баримталдаг. Тухайлбал, Иргэний хуулийн 505-р зүйлийн 505.2 дахь хэсэгт “Гэм хор учруулах үед хохирогч цалин хөлс, орлогогүй байсан бол тэрээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс багагүй хэмжээний нөхөн төлбөр шаардах эрхтэй” гэж зааснаас уг зарчмыг харж болно.

Цагдан хоригдсон, эсвэл хорих ял эдэлсэн хугацааг хохирол учирсан хугацаа гэж үзэх тохиолдол байхад, зарим тохиолдолд яллагдагчаар татагдсан үеэс хохирол учирсан хугацааг тооцсон, зарим тохиолдолд эрүүгийн хэрэгт шалгагдсан хугацааг хохирол учирсан хугацаа гэж үзсэн байна. Бусад улсын жишгийг авч үзэхэд ял эдлүүлсэн, саатуулагдсан, баривчлагдсан, цагдан хоригдсон зэрэг эрх чөлөө нь хязгаарлагдсан хугацааг хохирол учирсан хугацаанд тооцдог. Тухайлбал, Япон Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас учирсан хохирлыг нөхөн төлөх хуулийн 4-р зүйлд “Баривчлагдсан, эсвэл цагдан хоригдсоны улмаас үүссэн хохирлыг хоногоор тоолон нэг хоногт нэг мянгаас арван хоёр мянга таван зуун иен хүртэл хэмжээгээр нөхөн төлбөр олгоно. Хорих ял эдэлсэн тохиолдолд нэгэн адил байна” гэж хуульчилжээ. Эндээс үзвэл баривчлагдсан, цагдан хоригдсон, хорих ял эдэлсэн хугацааг хохирол учирсан хугацаа гэж үзэх нь зөв юм. Харин байцаалт, мэдүүлэг өгсөн гэх мэт хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцсоны улмаас алдсан, олох ёстой байсан орлогоо нэмэлтээр шаардах боломж нээлттэй.

УДШ-ийн зүгээс гагцхүү хуульд тусгайлан заасан тохиолдолд эдийн бус гэм хорыг мөнгөөр нөхөн төлөхийг Иргэний хуулийн 230 дугаар зүйлийн 230.2-т заасан учраас мөрдөгч, эрх бүхий албан тушаалтан, прокурор, шүүгчийн хууль бус ажиллагаанаас учирсан эдийн бус хохирол буюу сэтгэл санааны хохирлыг үнэлэх тухай хуулийн тусгайлсан зохицуулалт байхгүй тул уг хохирлыг мөнгөөр тооцон гаргуулах боломжгүй гэж буй нь хууль буруу тайлбарлан хэрэглэж байгаа хэрэг билээ. Учир нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45.4 дүгээр зүйл буюу “Сэтгэл санааны хохирлын үр дагаврыг арилгах” тухай зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Эд хөрөнгийн бус хохирол, сэтгэл санаанд учирсан хор уршгийг мөнгөн хэлбэрээр нөхөн төлүүлэх тухай нэхэмжлэлийг Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай

хуульд заасан журмын дагуу гаргана” гэж заасан боловч УДШ-ийн зүгээс Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45.4-р зүйлийн 1 дэх хэсгийг процессын эрх зүйн хэм хэмжээ гэж тайлбарлажээ. Хэлбэрийн хувьд эрүүгийн процесс хуульд тусгагдсан ч шууд эрүүгийн процессын эрх зүйн хэм хэмжээ гэж хэлж болохгүй юм. Бодит агуулгад нь тулгуурлаж эрх зүйн хэм хэмжээний шинж чанарыг тодорхойлох хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, тодорхой хэм хэмжээг ямар хуульд тусгагдсанаас үл хамаарч юуг зохицуулж байгаа вэ гэдгээр нь аль салбар эрх зүйн хэм хэмжээ болохыг тодорхойлох ёстой. Уг зүйлийн “Эд хөрөнгийн бус хохирол, сэтгэл санаанд учирсан хор уршгийг мөнгөн хэлбэрээр нөхөн төлүүлэх тухай нэхэмжлэлийг...” гэх заалт нь тус зүйлийн гол агуулга бөгөөд “...Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан журмын дагуу гаргана” гэх хэсэг нь байсан байгаагүй ялгаагүй заалт юм. Учир нь Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар энэ харилцааг зохицуулдаг тул энд дахин давтаж бичих шаардлагагүй. Гол нь сэтгэл санаанд учирсан хор уршгийг мөнгөн хэлбэрээр нөхөн төлүүлэх тухай нэхэмжлэл гаргах буюу шаардах эрхийг олгож байгаа тул материаллаг эрх зүйн хэм хэмжээ болно.

Мөн сэтгэл санааны хохирлыг үнэлэх тусгай зохицуулалт байхгүй учраас нэхэмжлэлийг хангах боломжгүй гэж хуулийг буруу тайлбарлан хэрэглэж байна. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийн 45.1-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт “...сэтгэл санааны үр дагавар...”, 45.4-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт “...сэтгэл санаанд учирсан хор уршиг...” гэсэн нэр томъёонууд нь ерөнхий агуулга бүхий хэм хэмжээ бөгөөд хэргийг шийдэх гэж буй шүүгчийн өөрийн үнэлгээ, үзэмжээс хамааралтай ойлголтууд болно. Иймд хуульд сэтгэл санааны хохирлыг үнэлэх зохицуулалт байхгүй гэж тайлбар хийж болохгүй бөгөөд сэтгэл санааны хохирлыг шүүгч өөрөө үнэлэх ёстой.

Сэтгэл санааны хохирлыг тооцох арга, аргачлал хайх хэрэггүй бөгөөд шүүгч өөрийн туршлага, хохирогчийн онцлог байдлыг харгалзан хохирлын хэмжээг тогтоох нь зүйтэй. Бусад оронд ч мөн сэтгэл санааны хохирлын хэмжээг

тогтоох хуульчилсан арга, аргачлал байхгүй. Харин ч шүүгчид хэргийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж өөрийн дотоод итгэлээр шийдвэр гаргах боломжийг олгодог байна.

ЗӨВЛӨМЖ

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45-р бүлгийг шинэчлэн найруулах тохиолдолд холбогдох заалтаас “хууль бус, хууль зөрчсөн” гэх нэр томъёог хасах шаардлагатай.
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45-р бүлгийн нэршлийг “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны улмаас учирсан хохирлыг арилгах” гэж нэрлэх нь зүйд нийцнэ.
- Хууль зүйн туслалцаа авахад төлсөн хөлсийг гаргуулах нэхэмжлэлийг хангаж шийдвэрлэхдээ шүүхийн зүгээс нэгдмэл байдлаар үйл баримтыг үнэлэх шаардлагатай байна.
- Иргэний хуулиар хохирлыг тодорхойлохдоо гэм хор учирсан үеийн үнэлэмжийг баримталдаг зарчимтай болохыг анхаарах хэрэгтэй.
- Баривчлагдсан, цагдан хоригдсон, хорих ял эдэлсэн хугацааг хохирол учирсан хугацаа гэж үзэх нь зөв юм.
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх хэргийг шийдвэрлэхдээ харилцааг илүү нарийвчлан зохицуулсан Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45.1-р зүйлийн 1 дэх хэсгийн заалтыг шаардах эрхийн үндэслэл болговол зохино.
- Иргэний хуулийн 230-р зүйлийн 230.2 дахь хэсэгт “Гагцхүү хуульд тусгайлан заасан тохиолдолд эдийн бус гэм хорыг мөнгөөр нөхөн төлнө” гэж заасан учраас Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанаас учирсан сэтгэл санааны хохирлыг мөнгөөр нөхөн төлүүлэхээр Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 45.1-р зүйлийн 1 дэх хэсэг болон 45.4-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт хуульд тусгайлсан заасан гэж ойлгох ёстой.
- Иргэний хуулийн 230-р зүйлийн 230.2 дахь хэсэгт “Гагцхүү хуульд тусгайлан заасан тохиолдолд эдийн бус гэм хорыг мөнгөөр нөхөн төлнө” гэж заасан тул Иргэний хуулийн 4-р зүйлийн 4.3 дахь хэсэгт “Тусгай харилцааг тухайлан зохицуулсан хэм хэмжээг бусад харилцаанд төсөөтэй хэрэглэж үл болно” гэж заасны дагуу тусгай харилцааг тухайлан зохицуулсан Иргэний хуулийн 511 дүгээр зүйлийг төсөөтэй хэрэглэх боломжгүй юм.
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хуулийн 45.1-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт “...сэтгэл санааны үр дагавар...”, 45.4-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт “...сэтгэл санаанд учирсан хор уршиг...” гэсэн нэр томъёонууд нь ерөнхий агуулга бүхий хэм хэмжээ бөгөөд хэргийг шийдэх гэж буй шүүгчийн өөрийн үнэлгээ, үзэмжээс хамааралтай тул шүүгч өөрөө үнэлэх ёстой.

СУДЛААЧИД:

Судалгааны багийн ахлагч Н.Норовсамбуу, LL.M, судлаач
Ж.Содномдаржаа, Өмгөөлөгч

СУДАЛГААНЫ ТОЙМ БОЛОВСРУУЛСАН:

Н.Норовсамбуу, LL.M

САНАЛ, ШҮҮМЖ ӨГСӨН:

Б.ХИШИГСАЙХАН, ННФ-ын Хуулийн хөтөлбөрийн менежер

НЭЭЛТТЭЙ
НИЙГЭМ
ФОРУМ

Жамьян гүний гудамж-5/1,
Сүхбаатар дүүрэг, Улаанбаатар-14240
Утас: (976) 76113207

<http://www.forum.mn>
<http://www.twitter.com/ForumOS>

<http://facebook/OpenSocietyForum>
http://www.instagram.com/open_society_forum